

Recenzie

MACHÁČEK, Ladislav: Úvod do sociologie mládeže

Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Inštitút sociálnych vied. 1. vydanie. 181 s.

Před svými sedmdesátinami prof. Ladislav Macháček vydal publikaci, která z dosud vydaných knih nejlépe dokumentuje jeho význam pro slovenskou sociologii mládeže. Díváme-li se na celoživotní teoretické, výzkumné, publikační, pedagogické a organizační dílo L. Macháčka, chce se říci: „to je mu teprve sedmdesát, jak to vše stihnul?“. Známe-li jeho současné aktivity, vitalitu a další plány, chce se naopak říci: „to je mu už sedmdesát“.

Kniha prof. Ladislava Macháčka se skládá z úvodu a pěti kapitol, přičemž první kapitola s tématem souvisí jen nepřímě. Zabývá se vývojem sociologie na Slovensku, takže mládeži jsou věnovány čtyři rozsáhlé kapitoly. Kapitola II. je explicitně nazvána „Sociologie mládeže“ a tomu odpovídá její obsah. Především v této kapitole se autor věnuje mládeži a jejímu výzkumu. U ostatních kapitol je pozornost vztahena k vazbě mládeže na konkrétní téma či oblast společnosti. Kapitola III. „Modernizace společnosti a individualizace mládeže“ se věnuje hledání vztahu mezi civilizačním pohybem nazývaným souhrnně modernizací a jeho dopadem na proměnu sociální osobnosti mladého člověka a mladé generace. Kapitola IV. „Občanská společnost a participace mládeže“ se věnuje utváření občanské společnosti a místem mladé generace v tomto procesu. Participace či účast mládeže na politických procesech je zde vnímána jako proces, který je žádoucí a je třeba mu napomáhat. Závěrečná kapitola V. „Mládežnická politika a práce s mládeží“ sleduje důsledky výzkumů na reálnou praxi mládežnické politiky státu.

Za těžiště celé publikace považují kapitolu II. „Sociologie mládeže“. Pozoruhodné je vystižení vynořování nové disciplíny sociologie mládeže na hranici kontaktů představitelů pedagogiky a psychologie, kteří v lůně své disciplíny vyzdvihovaly témata mládeže, která se stávala spolu s nezodpovězenými otázkami stimuly pro formování sociologie mládeže. Hutně a přesně je také pojednáno o vztahu mezi sociální pedagogikou a sociologií mládeže a sociologií výchovy. Autor vychází z názorů profesora K. Galy a prof. O. Baláže, který jako pedagog rozvíjející slovenskou sociální pedagogiku reflektoval sociologické aspekty výchovy dětí a mládeže. I v desetiletích, kdy sociologie mládeže byla silně institucionálně zakotvena a rozvíjela se, měla díky prof. Balážovi v sociální pedagogice komplementární pohled na řadu společných témat. Období šedesátých let, kdy se sociologie mládeže konstitovala na Slovensku i v Čechách, již Ladislav Macháček popisuje jako přední aktér tohoto procesu. Osobní reflexe vzniku sociologie mládeže je zvláště cenná pro

současné studenty, kteří o šedesátých letech nic nevědí a obtížně je chápou. Význam šedesátých let pro společenskou reflexi mládeže zdůraznil Council of Europe, Youth Direktore při příležitosti Páté Konference of European Ministers Responsible for Youth v Bukurešti. Stimulem byly konflikty mladých lidí se společností a s jejími hodnotami v západní Evropě a v USA, a jak na XV. Světovém sociologickém kongrese L. Macháček uvedl, také aktivity mládeže v rámci obrodného procesu v Československu.

Další období vývoje sociologie spojuje Ladislav Macháček se společenským obdobím normalizace, které následovalo po srpnové invazi. S ním dle autora „je paradoxně spojen proces institucionalizace sociologie mládeže“. Ladislav Macháček analyzuje vznik a fungování jednotlivých institucí a osobností ve vztahu k výzkumu mládeže. Obdobný vývoj v sedmdesátých letech do roku 1989 probíhal i v Českých zemích.

Po roce 1989 byl vývoj sociologie mládeže na Slovensku podporován více než v Českých zemích. Empirické výzkumy a teoreticko metodologické otázky výzkumu mládeže řešil na několika pracovištích L. Macháček a nově po návratu do vědeckého života P. Ondrejko. Díky angažovanosti L. Macháčka je výzkum a bádání o mládeži propojeno s evropskými orgány a institucemi zabývajícími se mládeží. Kontinuálně vychází odborný časopis *Mládež a společnost* a syntéza poznání mládeže z pera L. Macháčka a P. Ondrejko vyšla v několika monografiích.

Subkapitola o historii sociologie mládeže ukazuje příznivý vývoj od šedesátých let do současnosti z hlediska institucionálního zabezpečení, publikační činnosti, propojení se společenskou praxí i z hlediska empirického výzkumu. L. Macháček působí jako svorník v čase i mezi jednotlivými činnostmi, a i tato publikace je toho dokladem.

Teoreticko metodologické otázky jsou řešeny v subkapitole Sociologické chápání mládeže. L. Macháček uvádí, že „mládež je sociologický pojem, který umožňuje chápat určitou část mladých lidí jako věkově sociální skupinu. A dodává, „že také pojem generace jako věková kohorta se pokládá za relevantní pro výzkum.“ Tato vymezení považují za problematická. Generace jako věková kohorta je demografické vymezení, z kterého se vytratil vliv společnosti na utváření generace. Mládež je velká sociální skupina ve specifickém postavení ve společnosti a věk mládeže je druhotný znak, který vyplývá z jejího sociálního postavení.

Ve vymezení mládeže se L. Macháček dále opírá o oficiální statistiky OSN a UNESCO, které definují mládež „jako funkční věkovou skupinu od 15 do 24 let, přičemž současně definují dítě jako mladého občana do 18 let.

V dalších částech se autor opírá o dva základní pojmy, které podle něho určují současný vývoj a těmi jsou modernizace a individualizace, kterou chápe: „jako vypěstovanou osobnostní dispozici nebo schopnost přebírat odpovědnost

za svoje rozhodnutí a vyrovnat se s jejich riziky a sociálními důsledky. Individualizace mládeže představuje tak i předpoklad modernizace naší společnosti. Individualizace se u nás vnímá i jako proces osvobození se občanů z košile státního paternalizmu“. L. Macháček zde zůstává v zajetí pravicových politicko ideologických interpretací paternalizmu jako ideologického instrumentu pro likvidaci sociálního státu, zatímco si pravicoví exponenti tuto košili paternalizmu úspěšně privatizují pomocí Gorily apod. Je 50% nezaměstnaných španělských mladých vzdělaných lidí svobodných díky osvobození od paternalizmu? Rozšířená teorie individualizace mládeže se v posledních letech stále více dostává do rozporu se skutečností. Narůstá podíl členů mladé generace, jejichž životní dráha je více determinována společenskými podmínkami než individuální volbou a tento trend bude dále silnit. Zatímco dříve vysokoškolské vzdělání pozitivně předurčovalo životní dráhu, dnes rostou náklady na vzdělání a stávají se pro část mladé populace již limitními. I z důvodu slovenského školného je taková invaze slovenských studentů v Čechách a na Moravě a ne českých studentů na Slovensku. Podobně to je s bydlením a hypotékami. Hypotéky jsou generační instrument, který působí nejen proti individualizaci a osvobození, ale formuje generaci hypoték.

V subkapitole „Sociologické reflexe mládeže v Evropě“ se L. Macháček věnuje tématům rekonstrukce mládeže jako sociální skupiny; mládež jako problém mladých mužů a žen; mládež jako sociální hnutí a subkultura; konzumní orientace současné generace mládeže; nová generace mládeže, hledači pořádku a lovci příležitostí. Zvláště v této části autor čtenáři předkládá bohatý výběr poznatků a názorů zahraničních autorů a výzkumníků.

V subkapitole „Výzkum mládeže jako součást mládežnické politiky“ L. Macháček s velkým rozhledem popisuje situaci z pohledu celku Evropy i jednotlivých států a dále se zaměřuje na podrobný popis vývoje a aktuální situace na Slovensku. Z vnějšího pohledu je tato situace dobrá, zvláště v porovnání se žalostnou situací v České republice. Téměř jako ideální se jeví popisovaná praxe, kdy vědeckovýzkumní pracovníci v oblasti mládeže po určitou dobu působí na příslušném odboru ministerstva školství. Čtenář je v této subkapitole informován o zpracovávání koncepčních dokumentů státu k mládežnické politice, pořádání odborných konferencí a o propojení výzkumu a praxe.

Šestá subkapitola „Metodologická charakteristika empirického výzkumu mládeže na Slovensku“ představuje velmi cennou metodologickou reflexi výzkumu mládeže. Obsahuje i výsledky metodologické analýzy slovenských výzkumů špičkového slovenského metodologa P. Gavory. Tato část se může stát trvalou inspirací pro začínající výzkumníky a současně se jedná o inventář uskutečněných výzkumů z metodologického hlediska. Čtenář zde může být překvapen tématickou a metodologickou pestrostí slovenských výzkumů mládeže. Základní poznatky o charakteru výzkumů nejsou překvapivé.

Převládá explorační, kvantitativní, deskriptivní typ výzkumu. Dle ustálené slovenské terminologie převládá dotazníková metoda, já bych spíše hovořil o technice sběru dat v rámci statistické metody. Jako negativum vidí L. Macháček častou absenci sledování validity a reliability, reprezentativnost výzkumného souboru a na to navazující problém zobecňování poznatků. Problém vidí v nízkém využívání kvalitativních metod a tématické zúžení výzkumu na jednotlivé praktické aspekty práce s mládeží.

Kapitola III. „Modernizace společnosti a individualizace mládeže“ navazuje na teoretické vymezení z předchozí kapitoly. Proměna Evropy a evropských společností je v posledních letech tak rychlá a dramatická, že hrozí nebezpečí, že sociologické reflexe mládeže se budou míjet s realitou. Macháčkovým positivem je, že vedle proklamativního optimismu zmiňuje i autory a pohledy, které již naznačují kritická úskalí vývoje v Evropě, s nimiž se bude potýkat především mládež „...dnešní a budoucí generácie detí a mládeže v novej Európe budú skôr subjektom segragácie a marginalizácie a že ich životné perspektivy budú už od včasného veku poznačené štruktúrnymi nerovnosťami“.

Do nedávna neotřesitelné koncepce a teorie jsou skutečností zpochybňovány a aniž by byly jako paradigmaty teoreticky popřeny, ztrácejí lesk a působí jako opotřebované, ošumělé artefakty, které ve vetešnictví svědčí o zašlých časech. Modernizace společnosti, koncepce vzdělanostní společnosti jsou demaskovány reálnými procesy debilizace populace nejen prostřednictvím médií, ale také reformami vzdělávacího systému a tak je obratem vzdělanostní společnost nahlížena jako nevzdělaná společnost (K. P. Liessemann). Nad těmito ikonami postmoderní společnosti se vynořují nedeklarované, ale o to reálnější procesy likvidace sociálního státu a privatizace všeho s důsledkem zániku veřejného prostoru v sociologickém významu.

Kapitola IV. „Občanská společnost a participace mládeže“ a kapitola V. „Mládežnická politika a práce s mládeží“ tématicky překračují obvyklé publikace k mládeži zaměřením na dopady výzkumů a projektů na politiku státu. Čtenář dostává informaci o vztazích mezi výzkumem a orgány decize a o výsledcích jejich spolupráce. Je zde podána zasvěcená informace a aktivity evropských institucí zaměřených na mládež a mezinárodních mládežnických výzkumných aktivit.

L. Macháčkovi snad jako odborníkovi silně zakotvenému v evropských institucích a v evropském výzkumu mládeže poněkud chybí kritický nadhled k realitě Evropské unie. Nezabývá se napětím mezi zákonitostí přírodně historického pohybu integrace sociálních entit do vyšších celků, nyní sjednocované Evropy, a realitou současné Evropské unie, v níž v kotli desetitisíců bruselských byrokratů a lobbistů a několika politiků na špičce pyramidy se ztrácí nejen demokracie, ale i logika. Řadu absurdních rozhodnutí „Bruselu“ lze snad pochopit pouze v logice lobbistických zájmů a posílení nepostradatel-

nosti bruselské byrokracie. Národní reprezentace a evropský parlament jen zřídka dokáží či chtějí čelit tlaku „nové bruselské třídy“. L. Macháčkem popisované evropské projekty a koncepce participace mládeže a její občanské výchovy za situace, kdy evropský občan je stále silněji vyřazován z politického procesu a rozhodování je v rukách „zainteresované“ elity, působí v řádu virtuální stínohry. Příkladem může být reparát Irska za špatný výsledek referenda, vyřazení referenda při schvalování Maastrichtské smlouvy či dotlačení zadluženého Slovenska k poskytnutí půjčených peněz v konečném důsledku soukromým bankám. Vyřazení referenda a občana z rozhodovacích procesů se děje s argumentací, že by mohl rozhodnout jinak než chtějí elity. Tím je demaskována demokracie Evropské unie, vedle skutečných rozhodovacích procesů elit probíhá souběžně spíše hra na občanskou demokracii a na poněkud bizarní participaci na této hře se mají děti a mládež připravit na život v tzv. demokracii. Není divu, že mládež se staví k takové participaci odtažitě.

Publikace patří do proudu společensko vědní literatury, která je v reakci na předlistopadovou společnost axiomaticky postavena na historické danosti kapitalistické společnosti a jejích přednostech. Překotný vývoj několika mála posledních let však u řady západních myslitelů a společenských vědců vyvolal kritickou reflexi kapitalismu a nastolil jako zcela legitimní otázku, zda kapitalismus je schopen reagovat na současnou civilizační krizi. Stále častěji dospívají k závěrům, že kapitalismus není reformovatelný a před lidstvem stojí existenční otázka nového uspořádání společnosti, které by bylo reakcí na současné problémy a vyvedlo lidstvo z krize. V tomto smyslu kniha působí jako poněkud opožděná adorace kapitalismu.

I při této námitce publikaci vysoce oceňuji, podobná publikace v české a slovenské odborné literatuře chyběla. Domnívám, že svůj význam pro výzkumníky zabývající se mládeží neztratí ani v budoucnosti, v níž již bude zřejmé, zda knize chybí více kritický pohled či je na místě společenský a evropský optimismus.

Od publikace nelze oddělit osobu autora, jehož osobitost se do knihy promítla syntézou:

- znalostí teoretické zahraniční literatury;
- historického pohledu na témata mládeže, vyplývající z toho, že svým odborným životem téměř pokrývá vznik a existenci sociologie mládeže a kam nedosáhne osobní zkušeností, nastupují jeho bohaté osobní kontakty s koryfeji pedagogiky, psychologie a sociologie, kteří byly aktéry prvních vědeckých reflexí mládeže mezi válkami a do šedesátých let;
- bohaté vlastní výzkumné činnosti a tedy metodologické kompetence a znalosti empirických výsledků;

- dlouhodobého kontinuálního působení ve výzkumném výboru 34 (výzkumu mládeže a generací) Světové sociologické asociace, přinášející aktuální přístupy a poznatky na evropské a světové úrovni;
- propojení se společenskou praxí, s mládežnickou politikou. Ladislav Macháček vždy usiloval o propojení vědy se společenskou praxí. V kontaktu s orgány společenské decize usiluje o využití vědeckých poznatků a v opačném směru problémy praxe začleňuje do vědeckých programů.

Tato jedinečnost autora se promítá i do recenzované publikace, která je vrstevnatá, ukazuje na specifika výzkumu mládeže v různých historických etapách společnosti z vlastního autentického prožitku a působení autora. Prof. L. Macháček si publikaci dal jako důstojný dárek k sedmdesátinám.

Petr Sak
Univerzita Jana Amose Komenského, Praha